

ŽGANČEV DOPRINOS POZNAVANJU KAJKAVŠTINE*

MIJO LONČARIĆ
Zavod za jezik, Zagreb

Žgančev doprinos poznavanju kajkavštine ogleda se u dva smjera. Jedno, on je bio prvi koji je zabilježio kajkavsku riječ u mnogim selima, pa čak i u nekim većim područjima. U nekoliko primjera to je bilo znatno ranije od dijalektologa a iz nekih mjesta to su i danas još uvijek jedini zapisi. Drugi je njegov doprinos bogata građa, koja još sva nije ni objavljena. Međutim, građa je s lingvističkog gledišta iskoristiva u ograničenom opsegu, i to uglavnom za morfologiju a posebno i u potpunosti s obzirom na leksik. Za fonologiju Žgančeva je građa iskoristiva uglavnom za konzonantizam, manje za vokalizam a rijetko za prozodiju.

Po obimu zapisanih tekstova kajkavske usmene književnosti Vinko Žganec je najveći zapisivač kajkavskoga književnog narodnog stvaralaštva.¹ Naravno, Žganec tom vidu izražavanja bića kajkavskoga čovjeka nije pristupio samo, i u prvom redu kao književnom fenomenu već i kao etnomuzikolog, melograf. O oba navedena vida Žgančeve djelatnosti pisali su pozvani stručnjaci, muzikolozi i književni povjesničari, specijalisti za narodnu književnost, a pisat će i dalje. Međutim, ja neću govoriti o tim stranama Žgančevih velikih zasluga, već o njegovu doprinosu jednoj drugoj znanstvenoj nacionalnoj disciplini, ne mnogo manje važnoj. Naime, po svojem velikom obimu njegovi su zapisi kajkavskih pjesama dosad najobimnija zbirka dijalektnih tekstova jednoga od triju hrvatskih narječja, a do sada još uvijek

* Ovo je izlaganje ponešto izmijenjen referat održan na Znanstvenom savjetovanju o Vinku Žgancu, također u Čakovcu (24. X. 1986), a objavljen u časopisu *Medimurje* 11 (1987).

¹ Pregled Žgančeva rada donose drugi referati, pa to ne navodim. Upućujem samo na dva tiskana rada, između drugih: Ivan Zvonar "Usmena narodna lirika na tlu Međimurja", u knjizi *Usmena narodna književnost na tlu Međimurja*, Zrinski-Čakovec, 1980, i Zvonimir Bartolić "Jedinstveni muzikološki opus", Vinko Žganec, *Pučke popijevke Hrvata iz okolice Velike Kaniže*, Zrinski-Čakovec, 1974.

nije dovoljno vrednovan njegov doprinos našoj dijalektologiji, u prvom redu kajkavologiji.

Zbog ograničenoga prostora te opsežnosti i višestranosti ovdje nije moguće obuhvatiti iscrpno svu problematiku toga gledišta, a to nije moguće ni zbog stanja poznavanja kajkavskoga narječja. Potpuna analiza teme obuhvaćala bi: (1) načine (a) zapisivanja i (b) objavljivanja tekstova, te (2) doprinos u građi (a) pojedinih kajkavskih mjesnih govora na (b) pojedinim jezičnim razinama (leksik, sintaksa, morfologija, fonologija). Kako Žganec donosi zapise pjesama i iz mnogih mjesta o čijem nam govoru nisu poznati osnovni podaci, na drugo pitanje moguć je općenit osvrt. Ni pitanje (1) (a), tj. način zapisivanja, odnosno transkribiranja pri "skidanju" s magnetofonske vrpce, također zasad ne mogu potpuno obraditi, jer mi nije bila dostupna rukopisna građa. Iako za budućnost manje važno, bilo bi zanimljivo pratiti postupak u različitim razdobljima, od prvih do posljednjih zapisa. Zbog toga se ograničavam samo na općenito razmatranje navedenih pitanja (iscrpna analiza iziskivala bi znatno više prostora).

Potpuna obrada prvog pitanja obuhvaćala bi također smještanje Žgančeva rada u kontekst zapisivanja, odnosno objavljivanja naše narodne književnosti uopće, ali i ta dimenzija mora izostati, s jednim izuzetkom.² Naime, navest ću što je o zapisivanju narodne dijalektne riječi, za potrebe etnologa, naveo Ante Radić krajem prošloga stoljeća (1897) u poznatoj "Osnovi za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu", i to zato jer je tu relativno rano za naše prilike načelno iznesen savršeno točan i ispravan stav. On kaže: "Sve treba da bude upravo onako zapisano, kako narod kaže."³ Druga je stvar što je to praktično značilo i koliko su zapisivači to mogli poštivati s obzirom na fonetsku razinu, ako su se i držali toga načela. Pri govorenu jeziku razlikuju se fonetsko-fonološka i gramatičko-leksička razina. I kada se za Hektorovića, Vraza i Žganca kaže da su vjerno bilježili što su čuli od kazivača, to se uglavnom može odnositi na druge, tzv. više jezične razine. Naravno, potrebno je inzistirati i na vjernom prenošenju tih razina, jer je bilo, a ima i sada, primjera "ispravljanja" gramatičkih "pogrešaka" da bi tekst bio "pravilan". Za poštivanje originalnosti viših razina pri zapisivanju dijalektnih tekstova Radićevo je načelo sigurno odigralo veliku ulogu a i danas u potpunosti vrijedi.

Pitanje fonetsko-fonološke razine nije tako jednostavno. Ono u našim okvirima ima još uvijek i opće, načelno značenje, tj. kako uopće s fonetskog i fonološkog gledišta postupati s dijalektnim tekstovima koji se prikupljaju u muzikološke i literarne svrhe. Zapravo je riječ o dva postupka: (1) kako zapisivati i (2) kako postupiti pri objavljivanju (tiskanju ili umnažanju na drugi način). Za zapisivanje bi se moglo reći da ono danas zapravo zastarijeva - u uvjetima ne samo akustičke tehnike, magnetofonskoga zapisa nego i videotehnike, gdje se snima i zvuk i slika. Ipak, za dalju obradu i upotrebu potrebno je tonski zapis "skinuti", transkribirati grafijskim sredstvima, pismom, što, više-manje odgovara zapisu na tereu. U načelu, taj bi zapis, transkripcija morala biti što vjernija, preciznija. Općenito dolaze u obzir dva, odnosno tri načina transkripcije: (1) fonetska

² V. Maja Bošković-Stulli, "Usmena književnost", *Povijest hrvatske književnosti* 1, Liber-Mladost, Zagreb, 1978.

³ Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, Svezak II, Zagreb, 1897, str. 73.

transkripcija, koja može biti (a) uža i (b) šira te (2) fonološka transkripcija. Smatram da je za muzikološke i literarne zahtjeve dovoljna šira fonetska transkripcija, jer se i pri lingvističkim, dijalektološkim istraživanjima služimo obično njome. Za primjenu uže, preciznije fonetske transkripcije potrebno je veoma stručno specijalističko znanje, koje nemaju ni svi naši lingvisti. Prema tome, preostaju za primjenu *šira fonetska* (u daljnjem tekstu: *fonetska*) i *fonološka* transkripcija. Za neke naše govore te bi se dvije transkripcije poklapale, odnosno mogle bi se svesti na jednu, uz uvjet da se za pojedince fonemenc upotrijebe znakovi fonetske transkripcije koji odgovaraju realizaciji pojedinih fonema. U onim slučajevima kada se dvije transkripcije ne podudaraju, treba se odlučiti za jednu od njih. Čini mi se da bi se, osobito kada se radi o prvom zapisu, trebalo odlučiti za fonetsku transkripciju. Dva su razloga za to: prvi - fonetska transkripcija vjernije odražava glasovnu stvarnost, govorni kolorit teksta, naročito u nekim položajima riječi; drugi je razlog, ali ne manje važan, to što je fonološki opis često teže načiniti nego fonetski, tj. fonološki se opis može dati tek nakon studija fonetskoga zapisa (fonetski zapis, glasovna stvarnost, prethodi fonološkom usustavljanju). Za fonološku interpretaciju potrebno je i veće teorijsko i praktično dijalektološko i fonološko znanje. Osim toga, poznato je da se glasovna stvarnost kojega konkretnoga dijalektnog idioma, mjesnoga govora, može fonološki interpretirati ne samo na jedan način, model već katkad na dva pa i tri. Naravno, i za fonetsku transkripciju potrebno je znatno stručno predznanje, tj. poznavanje same transkripcije i osnove dijalekta na kojem je tekst, umjetnička tvorevina, sačinjen te "uho", sposobnost razlikovanja različitih glasova koji se javljaju u dijalektu. Zato bi naši etnomuzikolozi i zapisivači književne riječi morali imati obrazovanje koje bi im omogućilo takva znanja. Ako ih nemaju, ali i onda kada ih imaju, potrebna je suradnja tih stručnjaka s dijalektolozima, poznavateljima pojedinih naših narječja, odnosno dijalekata. Na taj način zapis koristi trima nacionalnim disciplinama: etnomuzikologiji, proučavateljima narodne (usmene) književnosti i dijalektologiji.⁴

Iduće je pitanje kako objaviti, umnožiti pojedine tekstove narodne književnosti. To će ovisiti o tome za koju se svrhu tekstovi objavljuju - muzikološku, literarnu, dijalektološku, ili za više svrha odjednom. Dijalektolog će tekst objaviti po lingvističkim pravilima i ovdje to nije potrebno posebno razmatrati. Za ostale namjene postoji nekoliko mogućnosti pri objavljivanju. Prvo, ako se ima na umu više svrha, tekstove je moguće objaviti u transkripciji u kojoj su "skinuti" s vrpce ili zapisani, tj. prema onom što je prethodno rečeno, u fonetskoj ili fonološkoj transkripciji. Osim tih postoje još tri načina objavljivanja od kojih je zapravo samo jedan "legitiman", tj. teoretski neproturječan i prihvatljiv. Taj se postupak sastoji u tome da se dijalektni materijal bilježi književnom grafijom, u našem slučaju s trideset grafema, slova. Pri tom se postupa tako da se oni glasovi kojih nema u književnom jeziku bilježe slovima koja su najbliža fonemima dijalektnih glasova. To konkretno znači da se nekoliko vrijednosti, "varijanti", glasa *e*, odnosno glasovi tipa *e*, npr. zatvoreno, otvoreno, srednje, šva,

⁴ Za transkripciju u našoj dijalektologiji usp. Dalibor Brozović 'O fonetskoj transkripciji u srpskohrvatskom dijalektološkom atlasu', *Zbornik za filologiju i lingvistiku Matice srpske*, Novi Sad, 'O alofonskoj problematiki u hrvatskoj ortoepiji', *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru* 9 (6), 1972.

glas između *e* i *o* (fonetski: *e*, *ɛ* ili *ɛ*, *ç*, *ø*), bilježi jednim slovom - *e*. Slično je s glasovima tipa *a*, *o* itd. taj princip vrijedi također pri pisanju toponima u standardnom jeziku te pri transkripciji stranih imena.⁵ Taj je način uobičajen u našoj književnosti pisanoj na nestandardnom jeziku ("dijalektalnoj" književnosti), tako je bilo u prošlosti i u našim drugim standardima (kajkavskom, čakavskom, dalmatinskom, bosanskom i slavonskom štokavskom), to je bio najredovitiji način pri objavljivanju naše narodne književnosti.

Iz dosadašnje naše prakse mogu se izdvojiti još tri načina objavljivanja narodnih tekstova, koji su zapravo modifikacije prethodnog načina u tri različita smjera. Prvi je način ovaj: uglavnom se također piše književnom grafijom i u okviru standardnog fonemnog sustava, ali se posebno bilježe neki glasovi kojih nema u standardnom jeziku. To su obično samoglasnici, npr. dvoglasni, vokali otvoreniji ili zatvoreniji od glasova istoga tipa u književnom jeziku npr. *uo*, *ou*, zatvoreno i otvoreno *o* itd. taj bi se način mogao nazvati djelomičnom fonetskom odnosno fonološkom transkripcijom. Prvi bi dojam bio da je to bolji postupak od prethodnoga, tj. od toga da se ostaje u okviru standardne grafije i fonemskog sustava, ali to nije tako. Moglo bi se reći da je to čak lošiji postupak, i to zato jer dovodi u zabludu čitatelja, tj. uzimanjem posebnih znakova za neke glasove stvara se pretpostavka da drugi glasovi, predočeni grafemima standardnoga jezika, odgovaraju i fonemima u standardu, a vrlo često nije tako.

Drugi je način ovakav: ide se u suprotnom smjeru, tj. dijalektalni tekstovi na neki način "poknjiževljuju"; naime, ne transkribiramo dijalektalne glasove onima koji su im najbliži u standardu, već bilježimo one foneme koji im odgovaraju u standardnom jeziku, bez obzira na to kako je u dijalektu. Na primjer, Žganec je u nekim zbirka kajkavskih pjesama pisao *č* i *ć* prema tome kako su oni raspodijeljeni u književnom jeziku, iako velika većina kajkavskih govora nema dvije bezvučne palatalne afrikate.

Treći je način objavljivanja narodnih tekstova njihovo potpuno poknjiževljenje, "popravljanje" dijalektalnih tekstova. Zbog njihove nerazumljivosti za čitaoca koji ne poznaju neki dijalekt, oni se stvarno prevode a prijevodi se donose obično uz fonetsku (fonološku) transkripciju, i to je onda u potpunosti opravdano. Predstavljanje "popravljenog", "poknjiževljenog" teksta kao dijalektalnog originala jest - falsifikat.

Koliko fonemska, segmentna razina, važna je i prozodijska, nadodsječna strana. Za tisak *a* i za čitanje oznaka tih obilježja, naglasci i duljina manja su teškoća od fonetske ili fonološke transkripcije glasova. Kada se tekst objavljuje i standardnim fonemsko-grafijskim sustavom, moguće ih je obilježiti. Tako se katkad postupa pri objavljivanju suvremene dijalektalne poezije, npr. u udžbenicima su akcentirane čakavske i kajkavske pjesme. (Druga je stvar koliko je to stručno učinjeno.) Pri objavljivanju narodne književnosti obično se tako nije radilo.

⁵ Neki najavljeni pokušaji u novije vrijeme da strana imena izgovaramo originalno jesu, s jedne strane, neostvariv zahtjev perfekcionista i visokoobrazovanih stručnjaka (ali opet samo za ograničen broj jezika), a s druge strane, osjećaj inferiornosti, manje vrijednosti naših stručnjaka: smijemo li mi engleske riječi izgovarati drukčije negoli Englezi i Amerikanci!? Dakle, provincijski stav u kružnoj liniji.

Smatram da bi i pri objavljivanju narodne književnosti, osobito pjesama - gdje je zvučna strana jednako, a nekad i više važna nego sadržajna - dijalektni tekstovi morali biti akcentuirani. Fonetska i fonološka transkripcija to već podrazumijevaju.

Prije nego što izložim Žgančev postupak pri objavljivanju kajkavskih pjesama, u nekoliko ću riječi iznijeti dijalektnu problematiku kajkavskog narječja, koja se postavlja pred svakog stručnjaka što se bavi bilo kojim njegovim vidom. Kajkavsko narječje, kajkavska skupina dijalekata, nije jedinstven jezični idiom kao što to nije ni jedan takav entitet, već specifična, složena (super)struktura, dijasistem koji se sastoji od mnogobrojnih lokalnih govora, od Virovitice i Jasenovca na istoku do Velike Kaniže i Delnica na zapadu. Mjesni se govori grupiraju u skupine, a one u dijalekte, od kojih neki imaju i jedinice nižega ranga, poddijalekte. Može se izdvojiti 13 takvih dijalekata.⁶ Konkretni, diskretni jezični sustavi, tj. oni koji funkcioniraju kao jezik kojim se netko služi, redovno su samo mjesni govori (katkad i govor zaseoka). U kajkavštini je dosad pronađeno više od dvadeset fonoloških sustava, točnije - toliko je različitih samoglasničkih i prozodijskih (pod)sustava, dok ih je kod suglasnika manje. Većina se tih sustava međusobno ne razlikuje mnogo, ali je raspon od najjednostavnijih do najbogatijih znatan. Sastav vokalskih sustava kreće se od onih s pet fonema - ako se suprasegmentna obilježja ne smatraju inherentnima, u svim položajima u riječi s obzirom na suprasegmentnu strukturu riječi (naglašen/naglašen, dug//kratak slog, uzlazan//silazan ton) - do dvanaest jedinica u nekom položaju, s različitim brojem i kvalitetom u pojedinom položaju. Prozodijski sustavi kreću se od onih u kojima ima razlikovanja i kretanja tona u naglašenom slogu, kvantitete izvan naglaska, do onih koji ukidaju sve oprčke osim jedne - mjesta siline ili razlikovanja kvantitete. Kao primjer uzet ćemo vokalizam govora donjeg Međimurja, gdje u naglašenom slogu ima deset vokala (u nenaglašenom samo četiri). Inače je to specifičan vokalizam u kajkavštini i rezultat je prefonologizacije kvantitativnih opreka u kvalitativne, tj. u njemu su ukinute sve oprčke osim mjesta naglaska, kao što je u istočnoslavenskim jezicima, pa je i prozodijski sustav rijedak, ne samo u kajkavskim govorima nego i u našem jeziku uopće.⁷ U tim govorima susrećemo pet različitih vokala tipa (niza) *e* i *o* (u jednom govoru dolazi ih samo četiri), i to tri monoftonga - zatvoreno *e*, *o*, srednje *e*, *o* i otvoreno *e* i *o* (ili *ε*, *o*), te dva diftonga silazno *eⁱ*, *o^a* i uzlazno *i^e*, *u^o*. Zatvorenost i otvorenost variraju od govora do govora a postoje i individualne varijante. Kod drugih nizova, tipova glasova varijacije su manje, postoje i još bogatiji vokalizmi, npr. u Bednji, u pregradskom kraju, gornjosutlanski dijalekt.

⁶ O kajkavštini vidi M. Lončarić, *Kaj jučer i danas, Ogledi o dijalektologiji, hrvatskoj kajkavštini* (S kartom narječja i bibliografijom), Čakovec-Zrinski, 1990.

⁷ O međimurskim govorima v.: Vatroslav Oblak 'Nešto o međumurskom narječju', *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena* 1 (1896); Zvonimir Bartolić 'Hrvatski kajkavski govori Međimurja' *Popevka zemlji*, Čakovec 1971; Stjepan Ivšić 'Jezik Hrvata kajkavaca' *Ljetopis Jugoslavenske akademije* 48 (1936), preštampano u *Izabrana djela iz slavenske akcentuacije*, München 1972; Pavle Ivić, 'Izveštaj o ispitivanju govora u severnoj i zapadnoj Hrvatskoj' *Godišnjak Filozofskoga fakulteta u Novom Sadu IV* (1961); M. Lončarić 'Govor Donje Dubrave i okolice' *Kaj* 5-6/XVII (1985), Ivan Zvonar 'Jezik i govori u okviru međimurske narodne pjesme i u okviru šireg kajkavskog područja', o.c. 251-262; A. Šojat, *Prelog*, "Opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih Opštešlovenskim lingvističkim atlasom". Sarajevo: ANBH, 1981.

Kako je postupao Žganec s obzirom na mogućnosti koje postoje i stanje fonetske problematike u kajkavskom narječju? Prije svega, treba reći da Žganec pri objavljivanju ne označuje naglasak i to se može smatrati najvećim nedostatkom objavljenih tekstova. Opravdavaju ga djelomično poteškoće pri bilježenju prozodijskih osobina, na koje sam ukazao naprijed. S obzirom na glasove, Žganec je objavljivao tekstove kajkavskih pjesama na tri načina: (1) prilagođeno književnom fonološko-grafijskom sustavu, (2) "poknjiževljeno", (3) djelomično fonetskim, odnosno fonološkom transkripcijom. Usto, Žganec je i kombinirao sva tri načina.

Najveći dio tekstova Žganec je objavio standardnim književno-grafijskim sustavom, prilagodavajući mu tekstove, ali odstupajući od toga principa u jednoj ili dvije strukturne osobine. U prvom redu to se odstupanje odnosi na pisanje suglasnika na kraju riječi. Poznato je da u tom položaju velika većina kajkavskih govora može imati samo bezvučan šumni suglasnik, npr. *vrag* 'vrag', *mušmoš* 'muž'. Međutim, Žganec radi razumljivosti, prepoznatljivosti riječi u takvim primjerima piše zvučne suglasnike (*vrag*, *mušmož*). Drugo takvo odstupanje odnosi se na palatalne afrikate, što je već spominjano. Većina kajkavskih govora ima u konzonantizmu samo jedan par tih opstrucnata, koji se oponiraju po zvučnosti, ili samo bezvučnom afrikatu. One se po izgovoru nalaze između *č* i *ć*, bezvučna, odnosno između *ž* (dž) i *ž* (d), a obično se označavaju "trorogim" *ž* i *ć* (ili *č* i *ž*). (Štokavci koji razlikuju *č* i *ć* percipiraju te kajkavske afrikate obično kao "tvrde", tj. *č* i *ž*, jer su vjerojatno one u kajkavštini zalihosno oštre, po čemu su štokavski i književni *č* i *ž* u opreci prema *ć* i *ž*. Međutim, kako ni kajkavske ni štokavske afrikate nisu u ovim govorima jednako oštre, odnosno blage, taj odnos varira. Za Deželića odgovaraju mekim parnjacima - *č* i *ž*) Žganec je u svojim zbirkama, već i u prvoj međimurskoj, obično pisao *č* i *ć* tamo gdje ta dva fonema stoje u književnom jeziku. On to opravdava također razlozima razumljivosti. No može biti, kako je to spomenuo Z. Bartolić u diskusiji, da je u prvim zbirkama možda riječ i o nekim drugim razlozima, političkima, za takav postupak, tj. da se u vrijeme dok je Međimurje administrativno pripadalo Mađarskoj (1916) naznačilo bliskost s hrvatskim književnim jezikom. (Možda je tome sličan postupak harmonizacija jednoglasnih melodija, gdje će razloge objasniti muzikolozi.) Ni u tome nije dosljedan: u zagorskim pjesmama jedanput piše *č* i *ć*, a drugi put samo *č*.

Kao primjer zbirke u kojoj Žganec primjenjuje djelomičnu fonetsku (fonološku) transkripciju mogu se također uzeti zagorske popijevke.⁸ Što je Žganec pokušao vjernije prenijeti? Pisao je dvoglas: u jednoj pjesmi od mnogih iz Poznanovca bilježi *liepo* (151), iz Nove Vesi *kouci*, *vouci* (18), iz Vesi kod Bednje *ruežica* (38), iz Bednje *hruanila* (64), itd. Dalje bilježi glasove kojih nema u književnom jeziku: *ö* (po njemačkom pravopisu) za *ø* (glas između *e* i *o*), npr. u Purgu *ödil*, *zarösil* (114); sa *b* bilježi centralan, neodređen glas šva *ð* npr. u Bednji u riječi *ne č ð te* (127) 'ne će... te' - itd.

Osim takvih postupaka, Žganec katkad opisuje izgovor pojedinih glasova u nekoj riječi, točnije opisuje kako su upravo bile izgovorene kada ih je on zabilježio.

⁸ Primjeri su iz knjige V. Žganec, *Narodne popijevke Hrvatskoga Zagorja*, Tekstovi, Zagreb, 1952. U zagradi iza primjera navodi se stranica.

U bilješki on piše: "Posljednji stih je kazivala - 'neć se duša vžije, da se telo ne'. - U posljednje dvije riječi "e" je, sasvim zatvoreno prema otvorenom "e" u pređašnjim riječima". (32) Uz stih "Meni bu vumreti, (v) mojoj mladosti" na istoj strani u bilješki 2 dodaje: "v" (prijedlog) jedva se čuje, a često se uopće ne izgovara (...) ne pjeva." Sve to bi bilo dobro i za pohvalu da se time, kao što je rečeno, zapravo veliki dio građe ne krivotvori: za nju nema nikakvih posebnih znakova, slova, a znamo da se u većini izraženih govora, u vokalizmu razlikuju barem dva različita glasa tipa *e*, tj. otvoreno i zatvoreno, a to obično ničim nije naznačeno, osim riječko, kao u navedenom primjeru gdje je izgovor opisan.

Da bi se moglo prosuditi koliko je Žganec u okvirima opisanih načina objavljivanja, uz sva svoja ograničenja, bio uspješan zapisivač glasovne razine, treba usporediti njegove zapise iz pojedinih mjesta sa stvarnim stanjem govora u njima. Kako nam je poznato malo govora, može se to učiniti samo metodom uzorka. Slično je već postupio Ivan Zvonar na primjeru pjesama iz Kotoribe. Zvonar zaključuje da ti zapisi nisu dovoljno dobri, vjerni i ta se kritika može prihvatiti. Međutim, s obzirom na pojedine primjere koje je Zvonar izabrao, ona se može relativizirati, a Žgančev se postupak može i drukčije vrednovati, npr. s obzirom na zapisivanje laterala. U Kotoribi postoji samo jedan lateral, koji se obično realizira kao *l*, a ispred prednjih vokala palatalizira se, dijeziran je. Je li takav alofon bliži književnom *lj* (tj. fonetski *l* ili *l'*), može biti stvar osobne procjene. Kako postoji razlika između, na primjer, u izgovoru - *la*, *l'a* dobro ju je, ispravno zaključuje Zvonar i zabilježiti i pisati, npr. *ljipa* za 'lipa'. Međutim, može se postaviti pitanje je li bolje pisati *zemlji*, a oblik sugerira da je riječ ista kao u književnom jeziku, ako je fonološki to isti fonem kao u *zemla*.

Najvažnije je pitanje - koja je vrijednost Žgančevih zapisa kajkavske riječi s dijalektološkog gledišta, za kajkavologiju, a time ujedno i za našu dijalektologiju i slavistiku uopće. Prije odgovora evo još nekoliko napomena. Pjesma, više nego drugi književni oblici ima svoj jezik, stil, koji je drukčiji od stila govornog jezika. Drugo, usmena književnost putuje, sobom donosi i drukčije, drugodijalektalne osobine - lekseme, oblike, morfološke i fonološke likove riječi. Kako je rečeno, da bi se mogao prosuditi zapisivačev, Žgančev, doprinos, bilo bi potrebno poznavati govor mjesta otkuda su Žgančevi zapisi. Kako to najvećim dijelom nije tako, upravo je najveća vrijednost Žgančevih zapisa u tome što su oni prvi, najstariji, a još će dugo katkad biti i jedini zapisi dijalektalne riječi iz mnogih mjesta Međimurja, Zagorja, Podravine i drugih kajkavskih krajeva. U njima su zapisane riječi koje nikada više neće biti zabilježene, ili pak njihovo posebno značenje ili lik. S neuporedivo brzim promjenama na selu, gdje se u novije vrijeme ponegdje način života i njegovi oblici izmjenio više za desetljeće nego prije za stoljeće, u nepovrat su otišle i mnoge riječi vezane uz te oblike života. Zbog toga je najveća vrijednost Žgančevih zapisa upravo na leksičkoj razini, i treba je uzeti u obzir pri proučavanju našeg i uopće slavenskog leksika.

Znatna je vrijednost Žgančevih zapisa za istraživanje sintakse, iako kod te razine treba imati više rezervi s obzirom na ovjerenost, ali druge vrste nego kod leksika. U sintaksi poetski stil dolazi posebno do izražaja. Sintaksa je najslabije

proučena razina u našim dijalektima, a Žganec je dao impozantan korpus za proučavanje.

Za morfologiju imamo također vrijedan izvor građe, a oprez je potreban zbog triju navđenih razloga: odstupanja jezika pjesme od neutralnoga stila, stranih natruha i zbog nedosljedne transkripcije riječi. Treći je razlog možda potrebno posebno objasniti, a primjer za pojašnjenje uzet ću opet iz Međimurja. U međimurskim govorima gdje su u *nenaglašenom* slogu neutralizirani *o* i *u* (kao također *i* te zatvoren *e*), došlo je do sinkretizma, izjednačavanja padežnih nastavaka, u nominativu i akuzativu s nastavcima dativa (ranije *-o* prema *-u*), pa su se ti oblici izjednačili (npr. glase *selu*). Kako zapisivač zna da su tu u književnom jeziku različiti nastavci (*-o* i *-u*), on glasove koji ne postoje prilagođava književnom stanju, ali različito prema oblicima u književnom jeziku (*selo* na nom. i ak. te *selu* na dat.)

Žgančevi će zapisi najmanje koristiti kao izvori za fonologiju i fonetiku a posebno za akcentuaciju, jer naglasci nisu obilježeni. S obzirom na fonemni sustav zapisi mogu dati samo indikacije o postojanju nekih pojava, glasova i fonema, osobito u vokalizmu, ali se sustavi po zapisu ne mogu uspostaviti. (Za neke mjesne govore bi se čak i mogli, ali unaprijed ne možemo znati za koje.) Već su i dosad zapažena neka odstupanja od zapisa i stvarnoga stanja u govorima, koja se ne mogu svrstati pod krivi, loš zapis. Na primjer, u pjesmi zapisanoj u Zbelavi kod Varaždina javlja se dosljedna prejotacija ispred inicijalnoga *o*, što je inače rjeđe (npr. *jona* 'ona', *jokovana*), dok danas takva proteza u tom govoru nije zabilježena. To može značiti da je to bio strani element (kazivač potječe iz drugoga kraja) ili je ta pojava u govoru ranije postojala, ali se izgubila. Arealna istraživanja trebaju utvrditi o čemu je riječ.

Zaključno se može reći da je kajkavski korpus koji je sakupio Žganec neobično bogato nezaobilazno vrelo pri proučavanju kajkavštine na svim njezinim razinama, naročito za istraživanje rječničkog blaga, a s obzirom na teritorijalnu zastupljenost osobito za Međimurje.

VINKO ŽGANEC'S CONTRIBUTION TO KNOWLEDGE OF THE KAJKAVIAN DIALECT SUMMARY

Žganec's contribution to knowledge of the Kajkavian dialect was made in two ways. Firstly, he was the first to note down the Kajkavian dialect in many villages, and even in some much wider regions. In some instances, this was done much earlier than by dialectologues, and his notes from some places have remained the only ones in existence.

Secondly, he made a contribution of rich material, some of which has still not been published. However, from the linguistic point of view, the material has been utilised in a limited way, and that mainly for morphology and particularly and in full as regards lexics. Žganec's material can be useful to phonologues, mainly for consonantism; has less application for vocalism, and only rare application for prosody.